دیدگاه تمدن نوین اسلام و فمینیسم در مورد جایگاه مادر در خانواده
با توجه به آیات و روایات ـ آذر افشار طهرانی، فاطمه علیپور
فصلنامه تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال شانزدهم، شماره ۶۴ «ویژه زن و خانواده»، پاییز ۱۳۹۸، ص ۱۴۹-۱۵۷

دیدگاه تمدن نوین اسلام و فمینیسم در مورد جایگاه مادر در خانواده با توجه به آیات و روایات

آذر افشار طهرانی *
فاطمه علیپور **

چکیده: در این مقاله، جایگاه مادر در خانواده و جامعه، به طور تطبیقی بین دیدگاه اسلام و فمینیسم بررسی می‌شود.

در اسلام راه رفع تبعیض نسبت به زنان را اصلاح ذهنیت‌ها و توجه دادن به اهداف واقعی خلقت و آشنایی زن و مرد، شخصیت و کرامت یکدیگر و همچنین تدوین برنامه‌های اخلاق محور می‌داند. موضوعات مربوط به مادری در میان مجموعه‌ای از بحث‌های ایدئولوژیکی، بیولوژیکی و ساخت اجتماعی مطرح می‌گردد. نیز به نقش زن و ارزش مادری او که یکی از بحث‌هایی است که بخش گسترده از اندیشه‌های فمینیستی را به خود اختصاص داده است، پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: جایگاه مادری؛ خانواده؛ دیدگاه اسلام.

*. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث.
**. عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

مقدمه

با ظهور جنبش فمینیسم در غرب، رویکردی جدید به مسائل زنان و خانواده به میان آمد.

فمینیست‌ها سه جهت‌گیری اصلی درباره موضوع مادری، بارداری، زایمان شیردهی مطرح می‌کنند.

جهت‌گیری اول: مربوط به فمینیست‌های رادیکال است که معتقد به استفاده از شیوه‌ها و فناوری نوین تولیدمثل مانند تولید نوزادان آزمایشگاهی خود را از قید و بند زیست‌شناسی زنانه آزاد می‌کنند. (هلر، ج۳، ص ۱۰۰)

جهت‌گیری دوم: موافقان بیشتری دارد و جنبه‌های طبیعی آشکار مادری را پذیرفته و تجویز می‌کنند که بر حسب آن وظایف مادری به مادران از ریشه‌های اجتماعی فرهنگی سرچشمه می‌گیرد نه عوامل طبیعی و زیستی، این افراد معتقدند وظایف پدر و مادر به طور نابرابر در دو نقش توزیع شده است. مفهوم پدری صرفاً جنبه حمایتی دارد پدران هیچ مسئولیت ثابت در زمینه مراقبت از فرزندان به عهده نمی‌گیرند. و بچه‌داری وظیفه اختصاصی مادران به حساب می‌آید.

جهت‌گیری سوم: فمینیستهای خانواده‌گرا می‌باشند، این گروه خواهان احیای نقش مادری و پیوندی نزدیکتر و طبیعی با تربیت فرزندان دارند. فمینیستهای جدید با اتخاذ مواضع مختلف با مادری مخالفت می‌کنند اینان معتقد بر انکار مادری هستند زیرا برای زنان این امر را خطرناک می‌دانند چرا که زنان را پایین‌تر از مردان قرار می‌دهند. (چراغی، ص ۱۴۰)

جایگاه زن در نقش مادری از دیدگاه فمینیسم

نقش مادری از موضوعات بحث برانگیز در حوزه مطالعات زنان است در این باره از دیرباز دو دیدگاه و نگاه متفاوت وجود داشته است. نگاه اول نگاه سنتی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

است که با نگرش مثبت به نقش مادری است که آن را محدود می‌کند به خانه‌داری و بچه‌داری، و نگاه دوم که نگاه غالب فمینیستهاست مادری را فرایند اجتماعی می‌دانند که این امر شرایط و زمینه را برای ظلم و ستم به زنان را فراهم کرده است. به همین دلیل در این آشفته بازار رویکرد فمینیستی وحدت نظری برای جایگاه زنان در نقش مادری شان وجود ندارد. عده‌ای با نگاه مثبت اما مشروط به آن نظر کرده‌اند و عده‌ای دیگر به ویژه در نگاه رادیکالی آن نه تنها دیدگاه مثبتی نسبت به مادری ندارند بلکه به اتهام زمینه‌سازی برای استمرار ستم به زنان در طول تاریخ در دادگاه فمینیستی محکوم‌اند و در بعضی موارد برخی از آنها خواستار حذف نقش مادری هستند.

فمینیست‌ها کارکرد مراقبت خانواده را عمدتاً هم از جهت نابرابری جنسی نهفته در آن کانون مورد توجه قرار داده‌اند، از این رو از بین شاخص‌های متعدد مراقبت از افراد ناتوان موضوع مادری بیش از همه توجه آنها را به خود جلب کرده است. از دید فمینیستها هرچند مردان در مقایسه با دوره‌های پیشین سهم بیشتری در امر مراقبت از کودکان و سالمندان در خانه بر عهده گرفته‌اند، همچنین جنسیت، عاملی مؤثر در کم وکیف این کار کرد به شمار می‌آید.

مادری معمولاً به مفهوم توجه به کودکان و مراقبت از آنها، ارضای نیازهای مادی، روانی، احساس مسئولیت در قبال آنها و همچنین برقراری مناسبات است که نیازهای آنها را برآورده می‌کند. و مادر به نوعی از بودن انسانی با الزامات بیولوژیکی و یا زنانگی اطلاق می‌شود. در دیدگاه تعیین بیولوژیکی مادر بودن سرنوشت طبیعی و بیولوژیکی زنان می‌دانند. (چراغی کوتیانی، شماره ۴)

پرسش اصلی این است که چرا بچه‌داری یا مادری وظیفه زن شمرده می‌شود و چرا پدران در امر مراقبت از فرزندان مسئولیتی بر عهده نمی‌گیرند؟ آیا واقعاً حس

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

مادری تمایلی فطری است و یا ساختی اجتماعی است؟

به نظر فایرستون، غریزه مادری محصول ساخت اجتماعی است. استدلال او این است که تفاوت جنسی که در شکل تفاوت زیست شناختی وجود دارد، می‌تواند از طریق پیشرفت‌هایی که در فناوری و تولید مثل صورت گرفته است دگرگون شود. از نگاه او جامعه‌ای که در آن تفاوت‌های جنسی ریشه‌کن شده است دو نشانه روشن دارد، اول اینکه تفاوت در ظرفیت بچه زاییدن به یاری علم محو می‌شود و دوم اینکه نقش بزرگ کردن بچه‌ها یا مادری کردن را در جامعه مردان و زنان به طور مساوی برعهده می‌گیرند. (فریدمن، ۱۳۸۱)

دوبورا می‌گوید: انسان وقتی دریابد که موقعیت کنونی زن چقدرشکوفایی کامل را بر او دشوار می‌کند و چه بسا میل‌ها، طغیان‌ها، توقع‌ها، ادعاها به نحوی مبهم در او خانه کرده‌اند، آن وقت از اینکه کودکان بی‌دفاع، کاملاً به او واگذار شده‌اند احساس ترس می‌کند. (دوبورا، ۱۳۸۰)

گراگلیا، با محور قرار دادن سود مادی در کارها، ضمن نفی کار زن در خانه که مراقبت از کودکان از آن جمله است، به سبب نداشتن فایده مستقیم برای اجتماع، عقیده دارد چون زن در خانه یا کارش هیچ چیز تولید نمی‌کند، فرودست درجه دوم و طفیلی است. (گراگلیا، ص ۶۶)

زن در جایگاه مادری

بسیاری از نقش‌های گذشته مادران، امروزه تخصص‌هایی است که نیازمند به سال‌های تحصیل و کار آموزی است، از قبیل پرستاری، مشاوره و راهنمایی ولی در مورد نقش مادری بی‌بدیل است: بارداری و زایمان عشق نامشروط مادر به فرزند. بر این اساس می‌توان گفت: مادر کسی است که زندگی می‌بخشد، مادری نوعی وجود انسانی با نظر به الزامات بیولوژیکی زنانگی است. اسطوره بودن عشق

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

مادری جنبه‌های خاصی را دارا است که آن را از عشق‌های دیگر متمایز می‌سازد، البته ارزشها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی بر آنها تاثیر گذار است. (منجم، ص ۱۷۱- ۱۶۵)

نگاه اسلام به مادر در قرآن و روایات

در قرآن کریم آمده است:

و اوحینا الی ام موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فی الیم و لا تخافی ولا تحزنی انا رادوه الیک و جاعلوه من المرسلین. (سوره قصص، آیه ۷)

وحی و الهام خدای متعال به مادر حضرت موسی علیه‌السلام نشان دهندهٔ این است که مادر می‌تواند در کسب فضیلت اخلاقی مانند پاکدامنی و تقوا به مرتبه‌ای برسد که مورد خطاب خدای متعال قرار گیرد.

امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند: مردی نزد رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله آمد و درباره نیکی به پدر و مادر از آن حضرت سوال کرد، حضرت فرمودند: به مادرت نیکی کن، به مادرت نیکی کن، به مادرت نیکی کن، به پدرت نیکی کن.

بعد امام صادق علیه‌السلام در ادامه می فرمایند: رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله مادر را مقدم داشت در نیکی به پدر. (مجلسی، ج ۷۴، ص ۵۸)

از نظر اسلام، مادر اساس شکل‌گیری هویت خانواده است و شخصیت همسر و فرزندان و سعادت و شقاوت خانواده منسوب به او است.

تربیت فرزند صالح آنقدر مهم است که رسول گرامی اسلام می‌فرمایند: "فرزند صالح گلی از گلهای بهشت است". (قائمی، ۱۳۶۳)

آیات قرآن در مورد حق شناسی والدین بر دو قسم است، یک قسم در مورد حق مشترک پدر و مادر و قسم دیگر مخصوص حق‌شناسی مادر است و این خود گرامیداشت مقام مادر است.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

گروه اول مانند این آیه که می‌فرماید:

و وصینا الانسان بوالدیه حملته امه وهنا علی وهن و فصاله فی عامین ان اشکر لی و لوالدیک الیّ المصیر. (سوره لقمان، آیه ۱۴)

همین تأکید در آیه ۱۵ سوره احقاف بیان شده است.

خلاصهٔ تحلیل تطبیقی

با توجه به مقایسه دو دیدگاه اسلام و فمینیسم درباره جایگاه زن در نقش مادری شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در این دو دیدگاه به وضوح دیده می‌شود و در عین حال نظراتی کاملا اختصاصی برای هر کدام وجود دارد.

شباهت‌های این دو دیدگاه عبارتند از:

موارد جایگاه زن در نقش مادری

۱. زنان از نظر بیولوژیکی قدرت و شرایط پرورش انسان را در رحم خود دارند.

۲. یکی از نقش‌های زنان در جامعه و خانواده مادری است.

۳. مسئولیت زنان در مقایسه با مردان در خانواده و جامعه، به دلیل ویژگی‌های اختصاصی خلق‌وخوی زنانگی؛ در رابطه با فرزندان از ویژگی‌های خاصی برخوردار است.

۴. مادر شدن یکی از مراحل طبیعی جریان زندگی زنان بعد از تشکیل خانواده می‌باشد.

۵. هر دو ظلم بر زنان را تقبیح می‌کنند و بر این مسئله تأکید دارند. که زنان صاحب اموال خود هستند.

تفاوتهای دو دیدگاه اسلام و فمینیسم در مورد جایگاه زن در نقش مادری

۱. در دیدگاه اسلام رحم مادر بهترین محیط برای پرورش انسان است، اما فمینیسم این امر را فقط یک جریان بیولوژیکی می‌داند که با پیشرفت علم باید به مردان هم

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

منتقل شود.

۲. مادری استعدادی ذاتی برای زنان از طرف خداوند متعال برای رشد و تعالی زنان در مسیر زندگی است، اما در دیدگاه فمینیسم مادری در جامعه ساخته می‌شود و تحت تأثیر الزامات فرهنگی قرار دارد و در واقع نقش مادری بر او عارض می‌شود.

۳. نقش مادر در اسلام، اساس شکل‌گیری هویت خانواده است، اما در فمینیسم مشغله‌ای است که تمام وقت زنان را می‌گیرد.

۴. تأکید اسلام بر راهبردهای زنانه به ویژه نقش مادری بوده و آن را مبتنی بر محور کارکرد مثبت تفکیک وظایف زن و مرد می‌داند. اما در فمینیسم مادری را برای زنان خطرناک می‌داند و ایشان را در موقعیت‌های پایین‌تر از مردان قرار می‌دهد.

محورهای اختصاصی درباره جایگاه مادری در اسلام و فمینیسم

۱. در هر دو دیدگاه به جنس زن توجه ویژه‌ای می‌شود، در اسلام مادری غریزه فطری است اما در فمینیسم محصول ساختار اجتماعی است.

۲. در هر دو دیدگاه جایگاه ویژه‌ای برای زنان نسبت به مردان قائلند.

۳. هر دو دیدگاه تأیید می‌کنند که زنان توان و قدرت از لحاظ بیولوژیکی برای پرورش یک انسان را در وجود خود دارند.

۴. حمایت از جنس زن با توجه به نگرش مثبت و الهی اسلام که منجر به رشد و بالندگی زن می‌شود در واقع حقیقت انسان و هویت اوست و صفات مردانه یا زنانه دلیل برتری نمی‌باشد، اما در فمینیسم منکر تفاوت زنان و مردان آن می‌شوند و خواستار حرکت به سمت جامعه یک جنسی می‌باشند.

۵. در دیدگاه اسلام زن به عنوان مخلوق برگزیده با کرامات انسانی است که مراتب

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

و مراحل این کرامات در جریان زندگی برای او اتفاق می‌افتد، مانند فضیلت‌های اخلاقی که رشد و قرب الهی را به دنبال دارد.

در دیدگاه فمینیسم زن یک وسیله است و از این وسیله نباید در جهت مادری استفاده کرد، چرا که برای او آسیب‌هایی ایجاد می‌نماید. مانند اینکه یک نوع مشغله است که جلوی رشد و شکوفایی استعداد او را می‌گیرد و برای این که رشد کند این نقش باید به مردان سپرده شود.

در جامعه اسلامی تکریم و احترام به مادران، ریشه در آیات و روایات دارد که منطبق بر فطرت پاک انسانی است و با حقیقت و هویت انسان در جنس زن سازگاری دارد. درحالی که در دیدگاه فمینیسم به مادران به دیده مادی نگریسته می‌شود و کالایی است که هیچ گونه ارزش معنوی والا ندارد.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، قم، اسوه، چاپ پنجم، ۱۳۸۴ه.ش.

۲. ابوت،پاملا، والاس، کلر، جامعه شناسی زنان، ترجمه منیژه نجم عراقی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۰ه.ش

۳. بستان، حسین، تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن (۱) خانواده و تغییر نقش‌های جنسیتی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی حوزه و دانشگاه، ج اول، ۱۳۸۳ه.ش

۴. بهمنی، اصغر، دانستنی هایی برای مادران، تهران، انتشارات سعید نوین، ۱۳۷۹ه.ش

۵. پیام زن، فمینیسم تکرار تجربه‌های ناموفق، شماره‌های ۳۸- ۳۵.

۶. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، ۱۳۶۷.

۷. جوادی آملی، عبدالله، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ترجمه حمیدرضا شیخی، قم، نشر دارالحدیث، چاپ اول ۱۳۸۵ه.ش.

۸. چراغی، کوتیانی، اسماعیل، تبیین رویکرد اسلام و فمینیسم به کارکردهای خانواده.

۹. دوبورا، سمیون، جنس دوم، ترجمه قاسم صفوی، تهران، انتشارات توس، چاپ دوم ۱۳۸۰ه.ش.

۱۰. دمارنف، رافنه، غریزه مادری، ترجمه و تلخیص آزاده وجدانی، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۹ه.ش.

۱۱. رودگر، نرجس، فمینیسم، تاریخچه، نظریات، گرایش‌ها، تهران، چاپ اول، نشر دفتر مطالعات

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]

تحقیقات زنان، ۱۳۸۸.
۱۲. قائمی، علی، خانواده و مسائل عاطفی کودک، تهران، انتشارات امیری، ۱۳۷۳ه.ش
۱۳. قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، تهران انتشارات امیری، ۱۳۷۷ه.ش
۱۴. قائمی، علی، حیات خانواده در اسلام، انجمن اولیا و مربیان، تهران، واحد انتشارات، ۱۳۶۳ه.ش
۱۵. گراگلیا،کاردلین، فمینیسم در آمریکا تا سال ۲۰۰۳ (آرامش در خانه).
۱۶. میرزایی، نسترن، ۱۳۹۰، خانواده، رسالت
۱۷. مکنزی و دیگران، مقدمه‌ای بر ایدئولوژی سیاسی، ترجمه، م، قائد، تهران، روشنفکران، ۱۳۷۲
۱۸. منجم، رویا، زن، مادر، (بی‌حیا) نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۴ه.ش
۱۹. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، الجامعه لدر الاخبار الائمه اطهار، بیروت، لبنان، موسسه الوفاء ۱۴۰۳ه.ق.
۲۰. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره) ۱۳۷۴ه.ش.
۲۱. نقش زنان در توسعه، دفتر امور زنان ریاست جمهوری و یونیسف تهران، روشنفکران، ۱۳۷۲.
۲۲. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶.
۲۳. هلر، زنان، جامعه مدنی و دولت، جنس دوم، بی‌جا، بی‌تا، ج ۳.
۲۴. هام، مگی، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، ترجمه فیروزه مهاجر، نوشین احمدی خراسانی، فرخ قره داغی، تهران، توسعه ۱۳۸۲ه.ش.
۲۵. یزدانی، عباس، جندقی بهروز، فمینیسم و دانشهای فمینیستی، قم، چاپ دوم، انتشارات دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۲.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1398.16.64.10.6]